

NIEKOLKO ASPEKTOV KRITIKY SPOLOČNOSTI V RUMUNSKÉJ DRÁME (1860-1890)

Jindřa H u š k o v á , Bratislava

Obdobie medzi rokmi 1850 - 1890, tak bohaté na protirečivé udalosti v oblasti rumunského politického, sociálneho a kultúrneho života, poskytlo aj veľa kritických podnetov tvorbe súčasných dramatikov, pri ktorej sa obmedzíme - z časových dôvodov - len na diela priamo medzníkového významu vo vývoji v tejto tak dôležitej literárnej oblasti. Zo spomenutých dôvodov len v krátkosti a zjednodušene naznačíme genezu hlavných politických a sociálnych tendencií v spomenutom časovom úseku, kedy došlo nielen k pokrokovým reformám za vlády domáceho kniežata I. Cuзу, predstaviteľa revolučnej generácie z roku 1848, jednomyslene zvoleného za vládcu v obidvoch kniežatstvách v roku 1859, a neskôr 1866, prekvapivým zvratom odstráneného z vlády, pre jeho pokrokové politické zmysľanie a uskutočnené reformy. Stalo sa tak pričinením tak zvanej monštruóznej koalície vytvárajúcej sa z predstaviteľov dvoch politických strán liberálnej a konzervatívnej, ktoré pod egidou nimi dosadeného kniežata cudzieho, pruského pôvodu Carola upevňovali po roku 1866 nevyberanými prostriedkami svoju moc a prirodzene aj rušili Cuzove reformy. Tieto udalosti sa čoskoro odzrkadľovali v kritickom zameraní tvorby pokrokových spisovateľov. Medzi nimi zvlášť citlivo reagoval na rozporné politické a spoločenské javy najmä tvorca rumunskej drámy básnik Vasile Alecsanri (1821-1890), úprimne oddaný ideálom slobody a pokroku, sám priamy účastník revolúcie z roku 1848, pevne presvedčený o dôležitom spoločenskom poslaní divadla v rozvoji národa. Básnika už od roku 1860 znechucovala rastúca demagógia, bezúzdna chamtivosť a túžba po moci predstaviteľov dvoch hore spomenutých politických skupín, ktoré pre svoje egoistické ciele zrádzali ideály demokracie a pokroku, za ktoré bojovala a trpela generácia Alecsandriho rovesníkov. Vtedy najšamprom formou komických, nenáročných, u obecenstva však veľmi obľúbených vystupov, predstavil na scéne typických príslušníkov obidvoch politických strán konzervatívca spiatočníka Senda (Sandu Năpoilă retrogradul) a ultrademagóga Klebetníka (Clovetici ultrademagogul). Pre tohoto podľa vlastného priznania^{1/} mal za vzor popredného politika liberálnej strany C.A.Rosettiho. Je zaujímavé, že táto postava našla blízkeho príbuzného v slávnej postave Garagialeho Stratóného listu vo fanfaronskom kandidátovi na poslanectvo v Catavincovi. Už Alecsandriho Klebetník vystavuje na obdiv svoje ultrapokrokárstvo,

ultravlastenectvo, demagogickú lásku k slobode a rumunskému ľudu, keď sa volebnou rečou uchádza o poslanecký mandát. Je tiež redaktorom a vydavateľom časopisu ako Caragialeho Catevencu, u ktorého autor kritiku ešte vyostřil a vystupňoval. A zasa predstaviteľ konzervatívco Sandu má hlavnú starosť, aby noví poslanci chránili jeho majetky a nepripustili žiadne reformy. Obidve tieto charakteristické Alecsandriho postavy vystupujú na scéne aj v štyraktovej dráme z roku 1860 "Márnoratný skupáň", kde sa ku Klebetníkovi pridružuje jeho vtedajší nerozlučný priateľ Tribunsecu, v ktorom Alecsandri priamo zosmiešnil vođu a zakladateľa liberálnej strany I.C.Brătianu. V týchto hrách sa autor snažil demaskovať predovšetkým hlavných Cuzových odporcov, ich politickú nezrelosť a nepripravenosť pre prácu v novom štáte. Preto treba tieto krátke výstupy aj drámu, po umeleckej stránke síce menej významné, hodnotiť vysoko pre ich dôležitý spoločenský dosah. Inokedy zasa použil Alecsandri dramatickú formu, aby napadol nezdravé zjavy doby ako honbu po úradoch a nezasiužených príjmoch v novom štáte, latinizujúce tendencie škodlivé pre zrozumiteľnosť a jednotnosť literárnej rumunčiny (v hrách Millo directorul, Kera Nastasia, Kusalii - Bosorky atď.).

Osobitý význam aj čo do hodnoty literárnej má Alecsandriho celovečerná romantická dráma "legenda istorică în versuri" z roku 1879 "Despot-Vodă", ktorú neskorší národný básnik Eminescu, ^{2/} skúsený znalec divadla, vo svojom referáte nazval najlepšou drámou napísanou posiaľ v rumunskom jazyku. Túto vlasteneckú legendu - tragédiu panovníka, nerumunského povodu - prijalo premiérové obecenstvo a odcievnením a s veľkými ováciami autorovi. S menším uspokojením ju však privítal knieža Carol, ktorý bol na hre prítomný už do konca, ^{3/} ale podľa svedectva príslušníkov vysokého sveta bol ňou hlboko nespokojný, lebo mal dojem, že tragédia je vo veľkej miere zameraná proti cudzím vládcom v rumunských krajinách a obsahuje aktuálne narážky na nedávne udalosti. A veru, keď dnes, temer po sto rokoch premýšľame o tejto Alecsandriho tragédii, vynára sa nám nástoľčivo hlbší a aktuálnejší význam deja zo šestnásteho storočia ako aj slov, ktorými básnik karhá ústeru ľudu Despotovo opovrhovanie domácimi tradíciami a pravoslávny, národným náboženstvom. Tieto akoby vyznievali v zmysle varovného mementa.

Podobnú problematiku ako Alecsandri v citovanej hre predstavil na scéne už roku 1867, teda bezprostredne po nastolení Carolovom, vo svojej romantickej veršovanej historickej poéme neskorší vynikajúci historik a lingvista Bogdan Petriceicu Hasdeu (1836-1907) "Răzvan si

Viđra". UŹ pri prvom prevedení mala hra veľký úspech u obecnstva. Pre svoje aktuálne sociálne zameranie a smelé politické narážky na nedávne udalosti však sa stretávala s nepriateľstvom vo vládných kruhoch,^{4/} ktoré používali každú vhodnú príležitosť, aby zabránili jej predstavenia. V spomenutej hre uviedol Hasdeu na scénu problém cigánov, ktorý len nedávno bol úradne vyriešený ich oslobodením z poddanstva. Ústredný hrdina hry Rázvan, nadaný, učentlivý, osobne zdatný cigán - po matke Rumun - sa domože, podporovaný svojou ambicióznou oddanou manželkou Vidrou z bojarského rodu, vysokých hodností v poľskej armáde a neskoršie po návrate do rodnej Moldovy v roku 1495 zaujme na krátko aj moldovský trón. Ušľachtilý Rázvan, ktorý už v mladosti vinou nespravodlivého, skúpeho bojara, prešiel bez viny krutým mučením v žalároch a v neutešenom detstve hlboko poznal biedu bezbranného ľudu, je v Hasdeuovej hre hrdinským predstaviteľom odvekého boja proti vláde a bojárom. Je však pre svoj pôvod vytrvalo zráňaný i predsudkami najbližšieho okolia. Tak už v prvej scéne, keď obdaruje bedára Tánaseho, vyslovuje mu tento svoju vďaku slovami: "Aká škoda, že si cigán!" Ten istý Tánase varuje tiež Rázvana pred odvážnym rozhodnutím domáhať sa moldovského trónu slovami: "Veď nie hocikomu svedčí kniežacie kreslo... Mali sme už síce knieža - Despotu - Gréka, Ioana - Arména, knieža Ianca Sasa... Ale akokoľvek sa dialo z milosti božej osial' sme ešte nemali knieža... veď rozumieš..." Napokon Rázvan - uprímny vlastenec - ktorý v cudzom Poľsku cnel za rodnou Moldovou, neprestajne zráňaný pre svoj rasový pôvod, prehráva nerovný boj. Táto Hasdeuova historická dráma, prvá národná historická^{5/} rumunská dráma vôbec, je stále pevným pilierom rumunského povodného repertoáru a zachováva si trvalé sympatie aj dnešného obecnstva práve svojou vznešenou etickou tendenciou, ušľachtilou formou jazykovou aj humánnym poslaním hlásajúcim rovnosť bez ohľadu triednych a rasových diskriminácií.

Je prirodzené, že pokrokový a vzdelaný lingvista Hasdeu - ako už pred ním Alecsandri - nešetril na scéne ani kritikou proti súčasným jazykovým kozmopolitickým aberáciám. Vo svojej veselohre "Traja králi od východu" (Treii craii de la răsărit - Ortonerozia) napadl tak latinizujúcich filológov ako aj prehnatú galomániu mladej generácie.

Hasdeuova hore citovaná komédia mala premiéru vo významnej sezóne 1878-9, keď bukureštské Národné divadlo inscenovalo aj prvú hru I.L. Caragialeho (1852-1912) "Búrlivá noc" (O noapte furtunoasă).

Komédia mladého, v literárnej spoločnosti už známeho autora, z osvedčenej divadelníckej rodiny, už o veľa otrejšie, odvážnejšie a dramaticky sústredenejšie, kriticky zaútočila na mravy bohatnúcej

buržoázie, jej nevzdelanosť, kozmopolitické sklony, úpadok pokrokovosti ako niektoré hry Caragialeho predchodcov a rovesníkov. Nestrela sa však s porozumením kritiky, ktorá jej vytykala nemorálnosť, ani s úspechom u obecnstva. Dramatické prvotina Caragialeho vsoudila pri premiére odpor práve smelou útočnosťou a odvážnou kritikou, akú autor použil, aby zosmiešnil politickú obmedzenosť a morálnu povrchnosť politizujúceho a obohacujúceho sa mešťanstva. Jeho predstaviteľom je tu bohatý obchodník Dumitrache Titircă, usilovný čitateľ liberálnych novín, písaných prekrúteným latinizujúcim žargónom, premiešaným skolenými francúzskymi slovami. Zápleтка hry vznikne žiarlivosťou Dumitracheho na manželku Vetu. Keď sa však z údajného Vetinho ctiteľa vyklápa nápadník jej zakúbenej sestry a k tomu ešte redaktor a autor obchodníkom obľúbených článkov v liberálnych novinách, nastane všeobecne uspokojenie. Tiež Dumitracheho Veta naďalej zostane milenkou manželovho všestranného dôverníka a pomocníka. Súčasná rumunská kritika považuje túto hru za medzník^{6/} v rumunskej dramatickej tvorbe pre vynikajúci všestranný kritický talent, s akým Caragiale vystihuje súčasné prostredie polovzdelaných bukureštských obchodníkov a ich skvele individualizované typy. Každá postava hovorí svojiským, vzdelaniu aj postaveniu primeraným jazykom. Priam nezabudnuteľnou figúrou je liberálny frázista, žurnalista Rică Venturiano používajúci v konverzácii rumunštinu zmenenú podľa vtedajších učených manier.^{7/}

Aj ďalší hrdina Caragialeho aktovky z tej istej doby (Milostpán Leonida a reakcia - Conu Leonida si reactionea) je veľkým ctiteľom liberálnej tlače a jej pseudovlasteneckých prejavov. Aj v tejto aktovke pokračuje autor po línii kritiky súčasnej spoločnosti, tentoraz zameranaj do sveta maloburžoázie.

A zasa primeraná typizácia pomocou rečového prejavu je dôležitým prostriedkom charakterizácie postáv bukureštského predmestia, kde sa odohráva posledná trojaktová Caragialeho komédia "Na fašiangy" (D'ale carnavalului), do roku 1948 len zriedka inscenovaná, ktorej však súčasní režiséri pozorným preskúmaním textu, nasadením bravurného tempa a skvelým vystupňovaním technickej virtuozity autora dopomohli k jedinečným úspechom aj na zahraničných scénach.

Vyvrcholením dramatickej tvorby Caragialeho bolo uvedenie jeho štvoraktovej komédie "Stratený list" (O scrisoare pierdută) na scénu Národného divadla v Bukurešti - dnes pomenovaného podľa autora Teatrul national I.L. Caragiale - dňa 13. novembra 1884. V tejto svojej až do dneška najlepšej rumunskej veselohre podrobil Caragiale zdrcujúcej kritike celý vtedajší politický systém predstieraného parlamentarizmu

a konštitučného šarlatánstva vedúcich politických strán. Dej sa odohráva v župnom vidieckom meste a sústreďuje sa okolo stanovenia kandidáta vládnej strany pre blížiacu sa voľbu do parlamentu. Poslaneckého mandátu sa všemožnými prostriedkami domáha i vodca opozície miestny advokát Nae Catevencu. Keď sa mu podarí zmocniť sa kompromitujúceho líbostného listu písaného všemocným prefektom jeho milienke Zoe, manželke predsedu vládnej strany Trahanacheho, vyhráza sa Catevencu spoločenským škandálom prefektovi aj Trahanachemu, ak ho neurotia kandidátom. Poslancom sa však predsa nestane, lebo kompromitujúci list stratí a obidvaja politickí predáci dostanú rozkaz z bukureštského ústredia strany kandidovať v meste neznámeho, šušľavého, senilného Landanacheho. Tento si svoju kandidatúru vyrevolveroval na ústredí ešte podľejším spôsobom ako Catevencu. Koniec však všetko napraviť, keď obratne pani Zoe, šťastlivá, že sa jej líbostné dobrodružstvo neprezradilo, sľubí svojmu nedávnmému urputnému odporcovi poslanecký mandát v budúcich voľbách. Uspokojený Catevencu sa so všetkými bývalými odporcami nadšene objíma so slovami: "Veď všetci milujeme svoju vlasť, veď všetci sme Rumuni... viac alebo menej počestní." Takto Caragiale formou veselohry zdôraznil bezzásadovosť politických strán usilujúcich prísť k moci a tým aj - k majetku.

Treba zdôrazniť aj bezprostrednú aktuálnosť tejto veselohry, ku ktorej námet poskytla súčasnosť, voľby do parlamentu pod egidou liberálnej strany roku 1884. Ešte pred nimi bola v prospech vládnych záujmov reformovaná ústava. Táto udalosť tvorí tiež hlavnú osu známych a demagogických rečí kandidátov poslanectva v treťom akte veselohry. Treba v tejto súvislosti pripomenúť, že ako sme už boli zdôraznili, postava Catevencu má určitú príbuznosť s Alecsandriho Klebetníkom inšpirovaným podľa politika C.A. Rosettina, revolucionára z roku 1848, neskoršie Cuzovho ministra a zasa protivníka, politického priateľa šéfa liberálnej strany C.I. Brătianu. S ním sa však Rosetti rozlúčil práve v roku 1884 pre nezhody o reformu novej ústavy a zorganizoval proti Brătianovi vlastnú vplyvnú opozičnú stranu. Podľa názoru niektorých znalcov doby našiel predvolebný zápas citovaných strán ohlas v demagogických politických pretekoch v "Stratenom liste". Tak vo svojej slávnej volebnej reči sa Catevencu predstavuje demagogickými frázami a floskulami ako je napríklad: "môžem povedať, že rumunský priemysel je obdivuhodný, že je báječný, ale že vlastne nejestvuje." Na inom mieste zasa prehlasuje: "sklamujeme robotu a prácu, ktorej v našej krajine niet." Týmito slovami charakterizuje autor nielen nezmyselnosť a nelogičnosť politických prejavov, ale súčasne tiež karikuje

politiku svojej doby.

Napokon treba ešte zdôrazniť, že Ion Luca Caragiale v tejto veselohre zdokonalil charakterizáciu postáv a po jazykovej stránke dosiahol skutočné majstrovstvo. Tiež typizáciu postavy predznelil už veľmi starostlivosťou výberom mien syngalizujúcich vopred jej významné vlastnosti. Tak mnohovrstvný Catavencu dostal meno podľa straky (cată), keďže falšoval zmenku a meno jeho šťastného konkurenta na poslanectvo Dandanacheho pochádza od tureckého "dandana", čo znamená zmätok, mrzutosť, ktorých vyše práve posobí vládnej skupine nevitany kandidát bukureštského ústredia. Je prirodzené, že charakter každej postavy v jej jazykovom prejave je dopodrobna vystihnúť aj v pomere k jej spoločenskému postaveniu a vzdelaniu, pri čom každú autor ešte charakterizuje stereotypným používaním určitého jazykového návyku, dokresľujúceno povahu figúry ako je napríklad diplomatizujúce, rozvážne Irahanacheno: "majte trocha strpenia" a podobne. "Stratený list" demonštroval jedinečné nadanie bystrého pozorovateľa ľudí Caragialeho, jeho technickú virtuoziu dialógu a dramatickej stavby. Na rozdiel od jeho predchodcov a rovesníkov nie sú Caragialeho veselohry už iba komentárom doby a jej problémov. Sú do určitej miery svedomím doby, vtedajšieho politického a súčasného diania, ku ktorému autor zaujíma vždy ostrý kritický postoj.

Ako varovný signál adresovaný celému vládneému režimu sa pripája k citovaným hrám Caragialeho jeho posledná hra z vidieckeho prostredia, "Näpasta" (Krivé obvinenie), ktorá mala premiéru v roku 1890. Vznikla v atmosfére vládou brutálne potlačených roľníckych povstaní z roku 1866, 1889.^{6/} Caragialeho vidiecki ľudia žijú v rozporných citových stavoch. Ústredná postava hry krčmárova žena Anca nosí stále ľasku k prvému zavraždenému mužovi v srdci. Žije však dlhých osem rokov pri boku druhého muža Dragomira, ktorého upodozrieva z vraždy prvého muža súc zaujatá jedinou myšlienkou, ako Dragomira usvedčiť. On však zaľúbil len z lásky k Ance, ktorú už oddávne miloval. Mučený stálymi výčitkami svedomia, stretne sa s bývalým horárom Ionom, nevinne obvineným z vraždy a úradnými pochopmi donúteným priznať sa. Brutálne trýznený Ion v solných baniach zošalie a končí sebevraždcu tamer pred znakom Dragomirovým, ktorý sa Ance k vražde prizná. Anca ho vydáva, so zadostiučinením, do rúk spravodlivosti, keď ho predtým obvinila z Ionovho zavraždenia. Najpútavejšia postava hry Ion symbolizuje do určitej miery utrpenie biedneho, ukriždeného a nespokojného rumunského vidieckeho ľudu v tej dobe. Caragiale v hre "Näpasta", dlho nepochopenej rumunským obecnstvom, signalizuje ďalej do budúcnosti k roku 1907, keď ru-

rumunskí roľníci hladní a bezmocní, proti krivdám režimom a bojarmi na nich páchanými, v celej krajine živelné povstali. Je charakteristické, že aj vtedy r. 1907 ozvalo sa rozhodné slovo už v cudzine žijúceho Caragialeho v článku uverejnenom vo viedenskej tlači pod názvom "1907 - od jari do jesene", kde spisovateľ vzniesol vážnu obžalobu proti režimu. Caragiale prehlásil, že vláda zavinila krvavé povstanie, ktoré priviedlo rumunských sedliakov do neznesiteľného bezvýhodného kritického stavu.^{9/}

Ak záverom hodnotíme tvorbu rumunských dramatikov medzi rokmi 1850 - 1890, prichádzame k presvedčeniu, že práve jej najlepší predstavitelia pokračovali v tradíciách revolučnej generácie z roku 1848 odbojnej ľudu, myšlienkám slobody a pokroku, že vo svojich dielach vychádzali z námetov aktuálneho, sociálneho, politického a kultúrneho života, niekedy zahalených clonou historickej dekorácie. Týmto vznešeným tradíciám zostáva verný popredný predstaviteľ generácie z roku 1848 básnik Vasile Alecsandri v historickej veršovanej dráme "Despot-Vadă", kde ukazuje, že ani zdatné osobné vlastnosti nemožu zaistiť trvalé miesto na tróne cudzincovi, ak sa zpreneverí ľudu a nemá porozumenie pre národné tradície. Podobná zlyhá aj ušľachtilý Răzvan v Hasdeuovej poéme "Răzvan a Vidra", keď ho nezdravé, osobné ambície oddialia od pravej cesty. Komédie I.L.Caragialeho (Stratený list, Búrlivá noc, Pán Leonida a reakcia) pokračujú zasa v tradíciách Alecsandriho kritiky spoločnosti^{10/} a politických mravov a vyvrcholujú dokonalým majstrovstvom typizácie postáv aj virtuozitou dramatickej stavby. K nim sa organicky pripája vidiecka Caragialeho dráma "Năpasta", v ktorej vyznieva echo chmúrnej atmosféry života rumunského ľudu z konca 19.-ho storočia. Tak prichádzame k presvedčeniu, že citovaní rumunskí dramatikovia splnili svoje poslanie umelecké, sociálne i ľudské a boli do istej miery svedomím doby a jej ľudí.

P o z n á m k y

- 1/ Nicolăescu G.C., Viata lui V. Alecsandri, Bucuresti 1962, 243.
- 2/ Massoff I., Eminescu si teatrul, Bucuresti 1964, 111.
- 3/ Nicolăescu G.C., op. cit., 486.
- 4/ Altesescu C., Tornea E., Teatrul national I.L. Caragiale Bucuresti 1955, 96.
- 5/ Brădăteanu V., Drama istorică natională, Bucuresti 1966, 112.
- 6/ Iosifescu S., Momentul Caragiale, Bucuresti 1963, 82.
- 7/ Iordăan Iorgu, Limba erodilor lui I.L. Caragiale, Buc. 1959, 42.

- 8/ Roman Ión, Caragiale, Bucuresti 1964, 165.
9/ Caragiale I.L., Opera III, Bucuresti 1952, 179.
10/ E. Timiș V., Akademics, Bucuresti 1955, 67, 68.

QUELQUES APERÇUS SUR CRITIQUE SOCIALE DANS LE DRAME ROUMAIN DANS
LA PÉRIODE DE 1860-1890

Après une étude plus poussée de l'oeuvre des éminents auteurs dramatiques roumains des années mouvementées 1860-1890, lorsque l'union des principautés de Moldavie et de Valachie se réalisait, sous le règne du prince Couza Ier, plus tard renversé du pouvoir à la suite des intrigues de divers partis politiques, nous sommes d'avis que les auteurs dramatiques roumains de l'époque en question, accomplissaient d'abord leurs devoirs, sur le plan artistique de même que sur le plan social et politique. Dans leur oeuvre, ils poursuivaient les traditions de la génération révolutionnaire de l'an 1848, dévouée celle-ci au peuple, aux idées de la liberté et au progrès social. Partant des sujets actuels puisés de la vie sociale, politique et culturelle contemporaines, les dramaturges de l'époque dite, voilaient parfois ces sujets d'un décor historique, dans leurs ouvrages.

C'est à telles traditions progressistes qu'était resté fidèle, au cours des années mentionnées, l'excellent représentant de la génération de l'an 1848, le poète Vasile Alecsandri, dans son drame historique en vers "Despot-Vodă" où il montre qu'il n'y a pas de qualités ni de vertus personnelles qui garantiraient, à la durée, le siège sur le trône pour un étranger, si celui-ci renie le peuple et ne respecte pas les traditions nationales. Semblable est le destin du généreux Răzvan, héros d'origine tzigane du poème de Hasdeu "Răzvan et Vidra", qui devait échouer lorsque, mené par trop d'ambition personnelle, il dévia de la juste voie. Les comédies de I.L. Caragiale (La lettre perdue, Une nuit orageuse, Monsieur Leonida et la réaction) renouent les traditions d'Alecsandri pour ce qui est la critique sociale, et celle des moeurs politiques contemporaines, et elles aboutissent à une parfaite maîtrise de la critique, de la typisation des personnages tout comme à une virtuosité de construction dramatique. Aux ouvrages mentionnés se joint le drame rural de Caragiale "Năpasta" (Inculpation à tort), ou retentit l'écho de l'atmosphère morne dans laquelle vivait le peuple villaglois roumain, vers la fin du XIXe siècle.

En suite de ce qui vient d'être dit, nous sommes arrivés à la conclusion que les auteurs dramatiques roumains des années 1860-1890 accomplissaient d'abord non seulement leur mission d'artistes, mais encore leurs devoirs humanitaires et civiques.